

VITA A MAGYAR IRODALOM KORSZAKHATÁRAIRÓL

A készülő egyetemi tankönyv előmunkálatai szükségessé tették a magyar irodalom korszakhatárainak és alperiódusainak kijelölését. Ezt a munkát széleskörű vita előzte meg. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság négy munkaközössége vitatta meg a maga korszakára vonatkozóan a periodizációs problémákat. A vitákra készült tervezeteket és a viták anyagát egy-egy munkaközösség beszámolója alapján az alábbiakban ismertetjük:

I.

A régi magyar irodalommal foglalkozó munkaközösség ez év márciusában foglalkozott a kezdetektől 1790-ig terjedő korszak periodizációjával. Kardos Tibor a kezdetektől 1604-ig, Klaniczay Tibor az 1526—1790-ig terjedő korszak beosztására tett előzetes írásbeli javaslatot, a munkaközösség ezeket az összeállításokat vitatta meg. Az alábbiakban a megbeszélés folyamán kialakult korszakbeosztást ismertetem, az egyes korszakok tematikáját, illetve jellemzését az előzetes javaslatok nyomán közlöm, röviden jelezve a vita során elhangzott véleményeket.

I. Ősköltészet (Az ősközösség korától 1001-ig.)

1. Költészet a pásztortársadalom és katonai demokrácia korában. (Ősköltészet korától 896-ig.) Mitoszok, mondák. Istenidéző énekek, epikus sirató, elsőszemélyű hősdal, munkadal. A honfoglalás mondája és epikája, elsőszemélyes hősdal, ráolvasó énekek.

Megjegyzések. Kardos Tibor eredeti javaslatában az 1001-es évszám egyáltalában nem szerepelt, az I. főkorszak lezárásaként 1061-et javasolta. A vitaülésen először maga Kardos Tibor javasolta 1001-nek mint alkorszakhatárnak felvételét. Számos hozzászóló azonban amellettt foglalt állást, hogy az államalapítás éve főkorszakhatár legyen. Gerédy Rabán utalt az írásbeliség megindulásának döntő fontosságára, Geréb László Gellért Deliberatiojára és Mór legendájára hivatkozott. Kardos Tibor nem fogadta el ezeket az ellenvetéseket, legfeljebb az 1061-es főkorszakhatárt néhány évvel korábbra, a XI. sz. közepére helyezné. A korszak tematikájához Ortutay Gyula megjegyezte, hogy nincs elég alap arra, hogy az epikus siratót és az elsőszemélyes hősdalt éppen ebbe a korba rögzítsük. A munkadal nem egy határozottan elkülönülő típust, a dalok egy meghatározott csoportját jelenti, hanem csak munka alkalmával énekelt dalt. Felvétele tehát indokolatlan.

II. A klerikus és lovagi irodalom kora (1001—1279.)

1. 1001—1061. A keresztény irodalom kezdetei. Himnuszok, István király Intelmei, Pannonhalmi évkönyvek.

2. A feudálisizmus megszilárdításának irodalma. (1061—1116.) Az utolsó pogány felkeléstől Kálmán király haláláig terjedő korszak kettős elvének, népi és feudális irodalom kölcsönkapcsolatának kérdése. Népies feudális epika. Mondák. Gesta Romanorum. Törvények. Himnuszok. Legendák. Liturgikus játékok.

3. Udvari-ffúri irodalom a széttagolódás korában. (1116—1228.) Az idegen befolyás és széttagolódás korának irodalma ez, Béla ifjabbik király döntő fellépésének évéig. A Gesta Hungarorum folytatásai. Újabb legendák, himnuszok. Halotti Beszéd. Eretnék-ellenes irodalom. A magyar lovagregény keletkezése: Nagy Sándor regény, Trója regény, Tristán regény. A regényes Gesta. Az udvari líra nyomai.

4. Irodalmunk a széttagoltság elleni küzdelem korában. (1228—1279.) IV. Bélának és utódainak küzdelme a Budai Zsinatig, melyet Kun László blokádnál helyez. A belső széttagoltság ugyan csupán 1320 körül szűnik meg, de az irodalmi karakter-változás (a korábban javasolt 1300 helyett) a XIII. sz. 80-as éveit követeli meg mint legkésőbbi korszakhatárt. Planctus. Hun-magyar krónika. Vágánsköltészet. Biblia-fordítás. Magyar szentek élete. Antifeudális irodalom kezdetei. A flagellánsok.

Megjegyzés. E korszakbeosztással a hozzászólók alig foglalkoztak. Néhányan megjegyezték, hogy az irodalmi anyag viszonylag kisebb mennyiségéhez képest a korszak túlságosan fel van aprózva. (Koltai-Kastner Jenő, Geréb László.)

III. Az antifeudális irodalom kora (1279—1416.)

1. A társadalmi forrongás irodalma. (1279—1350 körül.) Kézai Simon művének jelentősége. Ó-magyar Mária siralom. Margit-legenda. Gyulafehérvári glosszák. Königsbergi töredék. Újabb flagelláns mozgalom.

2. Az Anjouk udvari irodalma. (1350 körül—1382.) A gesta-irodalom folytatása. Kálti Márk. Küküllei. János minorita. A lovagregény. Toldi-monda. Krizsáfánia György. Zsoltárfordítás. A misztika egyéb jelei. Asszisi Ferenc virágoskertje.

3. Új irodalom felé. (1382—1416.) Az előbbi dátum Lajos király halála, az utóbbi a Huszita Biblia naptárkerékének kezdőpontja. A humanizmus jelei a kancelláriában és a pécsi egyetemen. Lorenzo de Monacis. Translatio. Tar Lőrinc: Pokoljárás. Prehuszita iratok nyomai. A patarén irodalom fellendülése.

Megjegyzés. Az írásos javaslatban ebbe a fő-korba tartozott az 1416—1445-ig terjedő patarén-huszita irodalom is. A vitaulésen Kardos Tibor javasolta, hogy 1416 főkorszakhatár legyen. Ezt a javaslatot a munkaközösség elfogadta.

IV. A humanizmus és renaissance irodalma (1416—1523.)

1. Patarén-huszita irodalom. (1416—1445.) Patarén-huszita Biblia. Huszita kantilénák. Huszita vitairadalom. Huszita ének Zsigmond királyról. László-himnusz. Nemzeti epika. A humanizmus erősödése a kancelláriában. Pier Paolo Vergerio.

2. A Hunyadiak korának irodalma. (1445—1490.) A humanizmus kibontakozása. Vitéz János és köre. Janus Pannonius. Udvari történetírás. Új természettudomány. A színház megújulása. Az énekmondók kérdése. Hósi epika. Devotio moderna. Báthori László Bibliája.

3. Előreformáció és polgári humanizmus kezdetei a Jagellók korában. (1490—1526.) A devotio moderna diadala. Misztika. Plebejus humanizmus és Dózsa György háborúja. Polgári humanisták. Szabadgondolkodás. A Janus-kultusz. A dráma kezdetei. Népi nyelvű líra.

Megjegyzések. Kardos Tibor írásos javaslatában a renaissance és reformáció irodalma 1445-től, illetve a vitaulésen elhangzott módosító javaslatot elfogadva 1416-tól 1604-ig, egyetlen főkorszakként szerepel, míg Klaniczay Tibor 1526—1602-ig külön főkorszakot vett fel. A kérdés körül élénk vita indult meg. Többen megjegyezték, hogy 1526 után az előző korszakhoz képest minőségileg új jelenségek kezdődnek: magyar nyelvű, széles tömegekhez szóló, nyomtatott irodalom indul meg. (Nemeskürty István, Gerézy Rabán, Pírnat Antal.) Klaniczay részletesen indokolta azt a véleményét, hogy közvetlenül Mohács után jelentkeznek irodalmunkban a polgárosodás tendenciái, a tudatos magyarnyelvűség és a korábbiaknál jóval erősebb honvédő gondolat. A jelenlévő történészek, Heckenast Gusztáv és Elekes Lajos szintén nyomatékosan hangsúlyozták, hogy 1526 körül a feudalizmusnak egy új szakasza kezdődik; a reformáció döntő jelentőségű tömegmozgalom és az irodalomban is merőben új jelenségek kezdetét jelenti. Kardos Tibor ellenérvei: a nemzeti gondolat már Mátyásnál jelentkezik, a városi mozgalmak irodalmi visszhangja és az ezzel kapcsolatos elvilágiasodás már a XV. század elején megindul, ezek a tendenciák érik el a legmagasabb fokot a XVI. században. Számos jelenségre emlékeztetett, melyek azt bizonyítják, hogy a reformáció korának irodalma és a megelőző kor irodalma között szétfejtetlen kapcsolat van.

Bár a jelenlévők többsége amellelt foglalt állást, hogy 1526-tal új főkorszak kezdődik a magyar irodalomban (és mint a munkaközösség többségének álláspontját adtam a fenti beosztást), a kérdés még nincs lezárva és további megvitatásra szorul.

V. 1526—1602

A korszakot a javaslattevők két részre osztották. Kardos Tibor 1526-t, a debreceni hitvallás időpontját vette fel alkorszakhatárként, mint amelyik a feudalizmussal való végleges kompromisszum és megmerevedés határpontja. Az 1526—1604-ig terjedő korszakot mint a magyar renaissance legfényesebb korszakát vette egy alperiódusba és e korszakot a plebejus-humanizmussal, a széphistóriákkal, Balassi Bálinttal és a nagy humanista történetírással jellemezte. Klaniczay Tibor a korszakot az 1570 előtti és utáni periódusra osztotta, mert ez megegyezik a történeti periodizációval és egyúttal elválasztja egymástól a reformáció irodalmát és a század utolsó évtizedeiben kivirágzó világi irodalmat.

Megjegyzés. Kiseb vita alakult ki akörül, hogy az alkorszakhatár 1562 vagy 1570 legyen. Révész Imre írásbeli hozzászólásában 1565-öt, Dávidnak az antitrinitárius irányba fordulását javasolta, 1562-öt azért helytelenítette, mert a Debreceni Hitvallás Méliusznak a reformáció plebejus irányai ellen való harcában csak egy átmeneti, s nem is jelentős állomás. Klaniczay Tibor és Pirnát Antal azzal érveltek 1570 helyessége mellett, hogy ekkor kezdenek megjelenni a széphistóriák nyomtatásban és a szerelmi költészet uralkodóvá válik. — Az 1602 vagy 1604 körüli kisebb jelentőségű vita Magyarai könyvének értékelése körül forgott. A hozzászólók egy része (Geréb László, Pirnát Antal, Révész Imre stb.) kifejtette, hogy Magyarai könyve a hitvitázó irodalom legmagasabb foka és a reformációhoz kapcsolódik.

VI. 1602—1703.

Az új korszak kezdetét a Habsburg-ellenes függetlenségi küzdelmek megindulása képezi. Az e küzdelmeket támogató irodalomban a nemzeti öntudat elemei már fejlettebben jelentkeznek, mint a XVI. században. Egyúttal a polgárosodás, illetve a polgári jellegű irodalom szempontjából is új, fejlettebb jelenségek törnek felszínre. (Szeneci Molnár) E fókorszakon belül a 1640-es években kell periódushatárt vonni. Zrinyi és Apáczai fellépése vezetnék be az új periódust, amely a világtörténet korszakolásához (angol forradalom) is igazodnék. Zrinyi és Apáczai munkásságában együttesen a polgári és nemzeti törekvések erősebben jelentkeznek, mint a század első felében.

VII. 1703—1790

A hagyományos 1711-es korszakhatárral szemben a Rákóczi-szabadságharc kezdetének, az 1703-as évnék korszakfordulóként való felvételét a következők indokolják: A szabadságharc irodalma, irodalmi törekvései, Rákóczi irodalompolitikája nemcsak betetőzése a XVII. század irodalmának, hanem minőségileg is újnak a kezdete, a nemzeti törekvéseknek minőségileg magasabb fokon való jelentkezése. Igaz, hogy a szabadságharc bukása után nagy visszaesés következik, de ez a visszaesés nem nagyobb, mint az az ugrás, amely a szabadságharc elején megfigyelhető. Ebben az esetben pedig a keletkező újra kívánatos tenni a hangsúlyt, s a Rákóczi-kortól nem elszakítani a kései kuruc költészetet, a Rákóczi-nótát, Mikes Kelemt, sőt az emingráns Rákóczi munkásságát.

Az 1772-es hagyományos korszakhatár helyett a magyar történelem korszakolásánál alkalmazott 1790-es határ felvétele kívánatos. Ez a nemzeti mozgalom megindulásának éve és egyúttal kapcsolódik a francia forradalom időpontjához. Az 1772-es határ számos jelenséget természetellenesen vágott ketté (iskoladráma fejlődése stb.) Batsányi, Kazinczy, Csokonai fellépése, a Martinovics-mozgalom megindulása, az első színtársulat megalakítása stb. az új jelenségeknek sokkal nagyobb arányú és jelentőségű koncentrációját képezik, mint Bessenyei fellépése.

E korszak alperiodizációja: 1711 alkorszakhatár; a fennmaradó időszakot két részre kell osztani: 1772, vagy talán inkább 1764, vagy az 50-es évek osztanak ketté a XVIII. század irodalmát.

Megjegyzés. Az 1703-as évnék mint főkorszakhatárnak felvételét a jelenlévők általában helyeselték. A javaslat ellen Geréb László és Elekes Lajos hoztak fel inkább történeti jellegű érveket. Szerintem az évszám felvételét a költészet fejlődése sem igazolja, úgyhogy a javaslat további megvitatásra szorul.

1772 elvetését és helyette 1790 felvételét szintén általában helyeselték a hozzászólók. Ellene csak Oltványi Ambrus és Szauder József (írásban) foglalt állást. Szauder kiemelte, hogy az 1772-es korszakhatár a magyar irodalomtörténetírás haladó hagyománya, az 1790-es korszakhatár kitörőlné a felvilágosodást irodalmunk történetéből. Bessenyei mint írótipus minőségileg elvállik minden korábbi író alakjától, Batsányi és Kazinczy fellépése már a 80-as évek derekán megtörtént. Téves Szauder szerint a javaslat azon állítása is, hogy 1790 a nemzeti mozgalom megindulásának éve. A nemesi nemzeti ellenállás az irodalomban már a 80-as évek legelejétől kezdve kimutatható. — A kérdés tehát nincs lezárva, különösen Waldapfel József: A magyar felvilágosodás irodalma c. monográfiájának megjelenése után további viták várhatók.

(Összeállította: Stoll Béla)

II.

A felvilágosodás- és reformkori munkaközösség a periodizáció kérdését 1953. december 15-i ülésén vitatta meg.

A vita Szauder József által előterjesztett periodizációs javaslat alapján indult meg. Szauder József az 1772-es és 1848-as korszakhatárokon belül az 1790-es, 1795-ös, 1823-as

és 1841-es esztendőknék mint alkorszakhatároknak felvételét javasolta. Már magának a terminológiának (felvilágosodás, reformkor) kérdése körül vitát indítottak Geréb Lászlónak megjegyzései, aki helytelenítette a felvilágosodás elnevezést, azt a franciából való sematikus és idealisztikus átvételnek tartva. A korszakot inkább — tagadva a magyar felvilágosodás lényeges polgári tartalmait — reakciós, de nemzeti mozgalom korának nevezné, s nem felvilágosodásnak. A reformkor elnevezést sem fogadta el. Lukácsy Sándor, Vargha Balázs s mások szerint használható e terminológia, ha megfelelő konkrét tartalommal töltjük meg. Történt olyan ellenvetés is, amely helytelenítette, hogy alapos anyagkutatás nélkül, új anyagfeltárás híján látunk hozzá a korszakhatárok megvonásához (Szimonidesz Lajos). Különösen az írók politikai hitvallásának, bizonyos ideológiai kérdések (pl. atheizmus, materializmus) vizsgálatának volna nagy jelentősége (Szimonidesz Lajos), s a 18. századi publicisztika, közéleti irodalom kutatására kellene több figyelmet fordítani (Geréb László). Ezek a kutatások sürgősek és szükségesek ugyan, de a részletkutatások elvégzéséig lemondani a periodizációról, helytelen volna (Kiss József).

Az 1772-es korszakhatár ellen két ellenvetés hangzott el. Terbe Lajos az irodalmi élet igazi megindulásának, megpezsztülésének évét, 1777-et javasolja korszakhatárnak, Geréb László pedig az 1784-es esztendőt, a nyelvrendelet évét jelzi döntőnek, szemben Bessenyei fellépésével, aki már csak tanítvány. Ezek a vélemények azonban elszigeteltek maradtak, Szauder József a vita összefoglalójában változatlanul 1772 mellett foglalt állást. Hiba volt, hogy a régi magyar irodalmi munkaközösségből, amelyben erősen vitatták 1772-t mint elsődleges korszakhatárt — senki nem volt jelen, s így e fontos kérdés körül érdemi vita nem alakulhatott ki. Mint másodlagos korszakhatárt jelölte meg Geréb 1774-et amely szerinte az első »reformországyülés« éve, s amitől kezdve az irodalom mondanivalójában, társadalmi tartalmában változás állt be.

Abban a kérdésben, hogy Petőfit hol kell tárgyalni, nyomatékot kapott az az álláspont, hogy a felvilágosodás és reformkor irodalomtörténetét Petőfivel kell végezni, mert a felvilágosodás és reformkor minden szála Petőfi felé vezet, ha az ő költészete minőségileg már mást jelent is. (Horváth Károly, Lukácsy Sándor, Terbe Lajos). Az 1823-as, 1841-es másodlagos korszakhatárokat elfogadták. Az 1815-ös év jelentőségét Szauder a politikai, gazdasági, katonai illúziók szétfoslásában, a kompromisszum felbomlásában, Katona és Kőlcsey szabadságharcos motívumainak jelentkezésében jelölte meg.

(Összeállította : Tóth Dezső)

III.

A XIX. század második felével foglalkozó munkaközösség 1954. március 18-án a készülő egyetemi irodalomtörténeti tankönyv 3. kötetének előkészítő munkái során megvitatta Komlós Aladár periodizációs javaslatát. Komlós Aladár javaslatában az 1849—1905 közötti irodalmi korszakot három alkorszakba bontotta : 1. 1849—1867, 2. 1867—1880 és 3. 1880—1905 terjedő időszakokra.

Az alkorszakbeosztást a következő indokokkal támasztotta alá :

I. 1849—1867

»... Az irodalmat most bizonyos csüggedtség jellemzi, szembefordulás — a valóság nevében — az »álmokkal«, értsd a forradalom merész céljaival; de másfelől szilárd kitarítás a nemzet jogai mellett. Politikai közélet híján minden szellemi erő az irodalomba torkollik, mely ezért nagy értékeket teremt. A lírában virágzik a hazafias allegória. Részben a csüggedt nemzet bátorítására, részben mert a jelent nem szabad hűen ábrázolni, az irodalom szívesen fordul a múltba s felvirul a verses epika, a történelmi regény és dráma. Az évtized legnagyobb erejű kifejezője Arany János, aki most emelkedik művészete legmagasabb csúcsára. Az irodalmi Deák-párt kezébe veszi az irodalom szervezeti vezetését s feltétlen hatalommá lesz. Az irodalmi alkotások tükrözni kezdik szelleme uralmát : az elfordulást az igazi népieségtől, a kiegyezés hajlamát, a forradalmiságnak álommá bélyegzését. Megjelenik az első ellenzéki író, Vajda, aki a 48-as hagyományok alapján szembefordul a vezető köznemességgel. Erőszakkal elhaggtatják.«

II. 1867—1880

»Míg 61-ben a nemesség csak a demokráciával szakft, de a közjogi követeléseket fenntartja, most már megalkuszik ezekben is. 1871-ben a párizsi kommün, 1877-ben a vámháború s az általános európai reakció hatása alatt még jobban megerősödik a reakciós szellem ; 75-ben (fúzió) még szélesebb rétegek fogadják el a kiegyezés közjogi megállá-

podásait is. A köznemesség egyelőre még annyira vezető osztály, hogy aki lázadni mer ellene, elbukik». Az irodalomban »az eredmény: eltekintve az első évek múlt fellendülésétől, mely Jókai és Szigligeti új kivirágzásában, Arany László és Toldy István fellépésében tükröződik, e kor a magyar irodalmi élet mélypontja, igazi vákuum. A könyvkiadás pang, burjánzik a füzetes ponyva, a költők meghasonlanak (Vajda, öngyilkosok lesznek (Dömötör János, Indali G.), vidékre, alantas állásokba zuhannak (Kiss József, Reviczky). A tudomány, főképp a nyelvészet és történettudomány fellendül ugyan, s virul a politikai éclap, de a költészet lehanyatlík. Az eszményített realizmust — talán menekülésként a kapitalizmus elől — a romantika divatja váltja fel: Jókai, az újromantika és a népszínmű népszerűsége formájában. Divatos a versesregény, mely az idejétmúlt eposszal szemben a félmúltat ábrázolja, a hírlapi tárca és a rajz. A biztosnak tetsző állami létben elhal a hazafias líra, s helyére a szerelmi; filozófiai és a 70-es évek végén némileg a szociális líra lép. A kor legnépszerűbb írója Jókai, kiváló alkotása Arany László: Délibábok hőse.«

III. 1880—1905

»Eddig mellőzött, rendkívül fontos korhatár, itt kezdődik az újabb magyar irodalom, az, amely már nem a feudális Magyarországból nő ki. Alig van írója a századfordulónak, aki ne jelentkeznék a 80-as évek elején: 1880 a Proletárok bemutatója, 1882 Mikszáth országos sikereinek éve, a 80-as évek Tolnai regényírásának virágkora, 80 körül bontakozik ki Reviczky, lép fel Komjáthy, Bródy, Iványi Ödön, a Palágyiak stb. Az új nemzedék tudatában is van, hogy vele új szellem lép a porondra és szembeszáll a hivatalos irodalommal. Irodalomtörténetünk eddig 1890-ben jelölte meg a 67 utáni legközelebbi korhatárt, ez évben látva az imperializmus kezdetét. De a keresett korhatár részben 90 előtt van, részben utóbb. Már az imperializmus betörése előtt tanúi vagyunk ugyanis egy fontos folyamatnak: hogy a birtokos osztályt felváltja a polgárság, s 1880-nal ezt kívánjuk megjelölni; az imperializmus irodalmi tükröződése pedig még nem észlelhető 90-ben, csak 1900 körül. A 80-as évek társadalmi életének nagy eseménye a nemzetet addig vezető birtokososztály összeomlásának láthatóvá válása és a polgárság erőteljes jelentkezése.« »Az uralkodó osztályok e belső ellentéte mellett megerősödik ellentétük a paraszttal, illetve a munkással is. A kapitalizmustól, illetve a haladó eszméktől fenyegetett nagybirtok és klérus most nyíltan a reakciót képviseli, a pusztuló dzsentri és a megtévesztett paraszt antikapitalizmusa pedig a tisztaeszlári perhez fűződő, 1882—87-ig tartó hatalmas antiszemita mozgalomban robban ki.« »Mindez tükröződik a szellemi életben is: az irodalom korábbi nemzeti egységének vége; nyilvánvalóvá válik az irodalmi front kettészakadása.« »Míg a 48 előtt kifejlődött nagy írók (Jókai, Vajda, Gyulai) a várost és a falut egyaránt a nemzeti élet részének tekintik, most a falut egyedül egészségesnek, erkölcsösnek és magyarnak hírdető írók idillizálva vagy harcosan szembenállnak egy másik csoporttal, mely viszont csak a városban lát értéket. Megkülönböztethető az epigon népiességtől a századvég divatos regionalizmusa, mely egy-egy sajátos vidék és nép érdekes szokásainak hí rajzában mintha a terjedő városiasodástól akarná ezek emlékét megmenteni (Mikszáth, Petelei, Tömörkény, Kiss József, Papp Dániel). Az irodalom fő témája a dzsentri anyagi és erkölcsi pusztulása. Némelyek részvétellel vegyes humorral nézik (Csiky, Reviczky, Mikszáth), mások haraggal támadják (Tolnai, Vértesi Arnold).« »Irodalmi ellenzékünk, mely jórészt a polgárságból származik, egyelőre főként esztétikai síkon vagy épp személyi sértettségből áll szemben a hivatalos irodalommal. A 70—80-as években több kísérlet történik ellenzéki folyóirat indítására, de valamennyi árnyalatot egybefogó orgánusot csak Kiss Józsefnek sikerült teremtenie A Hét-ben, mely a benne olykor található nyegleségének ellenére a Nyugat útját készítette elő.« »A 80-as években jelentkeznek, bár még nem mentes a romantikus elemektől, az Eötvös Józseffel abbamaradt kritikai realizmus (Tolnai, Csiky, Reviczky, Mikszáth); kezd beszívárogni a naturalizmus is, s mindez magával hozza az irodalom tárgyterületének kiszélesedését, a város esellettjeire, szegény kisembereire való kiterjedését.« »De noha 1880-tól majdnem minden új tehetség a haladás frontján lép fel, a nyomor mélységét, a kizsákmányolás embertelenségét megmutató forradalmi élelslátás csak 1900 felé jelentkezik. (Bródy, Thury). A század végén már együtt van sok eleme annak az új irodalomnak, mely a mi századunk elején virágzik ki. Vajda, Tolnai, Reviczky, Komjáthy, Thury, Bródy a kor legértékesebb írói mintegy főpróbát tartanak a Nyugattól. De egyelőre még üldözött előfutárok.«

A vita elején többek (Szilágyi Péter, Hont Ferenc, Sötér István stb) hozzászólása után az a nézet alakult ki, hogy a korszakhatárok ill. alkorszakok megállapításánál hiba volna mereven ragaszkodni a nagy történelmi események alakulásához. Elsősorban azt kell megvizsgálni, hogy milyen időpontban válik a gazdasági és társadalmi alap változása az irodalomban — új iskolákban, irányzatok jelentkezésében, egy-egy nagy alkotóművész stílusában — érezhetővé. Kisebbit vitára adott alkalmat az a kérdés is, hogy mennyiben lehet egy-egy nagy író fejlődésének bizonyos korszakát általános periodizációs korszakhatárrá ill.

alkorszakhatárrá megtenni. Szabényi Géza például a javasolt 1880-as alkorszak helyett Mikszáth írói fejlődésében bekövetkezett fordulatot javasolta periódus-határul. Szabényi véleményével szemben többen (Komlós Aladár, Nagy Miklós) utaltak a városi polgári irodalom fontosságára ebben az említett korszakban. A periodizációs javaslat részletes megvitatása előtt még felmerült a már 1849 előtt jelentős munkásságot kifejtő írók alkotó útja elhelyezésének ill. hovátartozásának kérdése. Ti. Arany, Tompa, Szigligeti, Erdélyi János, Kemény írói pályája még jelentős mértékben átnyúlik az 1849-utáni korszakba, sőt Arany Jánosé még a következőkbe is. A munkaközösség tagjai ezzel a problémával kapcsolatban helyesnek tartották azt a megoldást — mely a XX. század irodalmával foglalkozó munkaközösség periodizációs vitáján merült fel —, hogy ezeket az írókat alkotó erejük kibontakozásának megfelelő kötetben kell tárgyalni, kevésbé jelentős alkotói periódusuk pedig kapjon helyet a másik kötet összképében. Aranynál, Szigligetinél, Erdélyinél azonban még ez sem ad teljes-értékű megoldást; Komlós és Sötér szerint ezekben az esetekben nem lehet elzárkózni az írók munkásságának két kötetre való szétosztásától sem.

A korszakbeosztás alapvető szempontjaként a munkaközösség egyhangúan elfogadta azt a követelményt, hogy elsősorban a kritikai realizmus kibontakozását kell figyelemmel kísérenünk.

Az időhatárok tekintetében a munkaközösség hosszú vita után végül is magáévá tette a Komlós Aladár javasolta korszakolást. A kezdet — 1849 — és a végpont — 1905 — körül alig merültek fel ellentétek. Az 1848-cal való kezdést és Petőfinek korszakunkba való sorolását a munkaközösség elvetette. Ügyszintén figyelmen kívül hagyta azt a javaslatot is, hogy korszakunk 1905 előtt záródjék, hiszen a korábbi években nincs olyan jelentős íróegyeniség, aki Ady és a Nyugat előtt a századvéghez képest újat jelentene.

Behatódóbb vitát váltott ki a javasolt 1880-as alkorszakhatár. A javaslattal szemben többen (Németh G. Béla, Somogyi Sándor, Harsányi Zoltán) 1875-öt, vagy még korábbi időpontot ajánlottak. Érvelésünkben a városi-polgári ellenzékiiség, a »filozófiai líra« első jelentkezését vettük alapul. Ezzel szemben — mint erre mások utaltak — ennek az újabb, polgárabb irodalomnak zöme csak később, a nyolcvanas évek elején jelentkezett. Ezekben az években sorra jelentek meg Reviczky, Iványi, Acsády, Vértesi, Bródy alkotásai, amelyek mind a városi ember hangját, a dzsentri újszerű, elítélő ábrázolását nyújtották. A nyolcvanas évek elején, a polgári irodalom erőre kapása idején vált erősebbé a naturalista áramlat behatolása irodalmunkba (Rejtő), a kozmopolita költészet vitája is csak 1880 körül lángolt fel (Komlós). Végül is általában egyetértenek a vita résztvevői abban, hogy a korhatár körülbelül 1878—1882 között van, 1880 felvételét bizonyos fokig »középarányos« volta és Csiky »Proletárokkának« ekkori bemutatása indokolja.

A munkaközösség tehát a vita után magáévá tette Komlós Aladár javaslatát és ezek szerint az 1849-től 1905-ig terjedő irodalmi korszakon belül alkorszakhatárként elfogadta az 1867, az 1880-as éveket. Az utóbbit azzal a megszorítással, hogy mint a változást jelentő 1878 és 1882 közötti középarányost.

(Összeállította : Nagy Miklós és Rejtő István)

IV.

A XX. századi munkaközösség 1954. március 16-án vitatta meg a század magyar irodalmának periodizációs problémáit. Az értekezleten Bóka László ismertette erre vonatkozó tervezetét, majd a munkaközösség megvitatta a javaslatot. A tervezetet és vitát az alábbiakban ismer-
tetjük.

1. 1904—1919

Ez a korszak öleli fel a munkásmozgalom forradalmi fejlődésének és a magyar imperia-
lizmus kialakulásának leglényegesebb időszakát. Ebbe a korszakba tartozik bele teljes egészében Ady Endre és Kaffka Margit életműve. Ebben a korszakban indulnak meg a polgári demokrácia pozitív törekvéseinek irodalmi mozgalmi (Hét, Új Figyelő, Magyar Génusz, Jövendő, Figyelő, Szerda stb.). Ekkor indul és jut el csúcspontjáig legjelentősebb folyóiratunk, a Nyugat. Ebben a korszakban indul útjára a nagy költőgeneráció, Babits Mihály, Juhász Gyula, Tóth Árpád és Kosztolányi Dezső, a prózában pedig Móricz Zsigmond.

Vitakérdés volt annál a pontnál, hogy 1905-től számítsuk-e a korszak kezdetét. A vita résztvevői úgy döntöttek, hogy 1905 lényegesebb dátum, korszakhatárnak jobban megfelel, mint 1899. A polgári irodalom kialakulása, a folyóiratok megjelenései, s általában a XX. századra jellemző irodalmi törekvések a századforduló éveiben kezdenek csírázni, de lényege-

sebben és erőteljesebben 1905-ben jelentkezik nagyobb változás, ekkor erősödnek meg a forradalmi mozgalmak, az első igazi Ady-kötet (Új versek 1906) megjelenésének időpontja is ennek az esztendőnek a jelentőségét erősíti.

II. A Magyar Tanácsköztársaság bukásától a felszabadulásig

Ez a korszak felöleli a Magyar Kommunista Párt antifasiszta harcát, másrészt az ellenforradalmi restauráció s a fasizmus előretörését.

Ebben a korszakban működtek emigráns kommunista íróink, ebben a korszakban kezdte és fejezte be egész életművét József Attila. Ekkor indul a korszak legjelentősebb írói mozgalma, a népi írók mozgalma. Ekkor jelentek meg a különböző ál-forradalmi formalista irányzatok, az un. izmusok.

III. Irodalmunk fejlődése a felszabadulás után

Ez a korszak 1945-től napjainkig felöleli a párt harcát a népi demokrácia megszilárdításáért és a szocializmus építéséért, és legújabb irodalmunk kialakulását.

Ezekben a kérdésekben a jelenlévők többsége megegyezett, néhány probléma azonban megoldatlan maradt :

1. Hol kerüljön megtárgyalásra Móricz Zsigmond, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Juhász Gyula és Tóth Árpád életműve, az I. vagy a II. korszakban?

Ezek az írók működésüket az első korszakban kezdték, kialakulásuk, írói arcuk megformálásának leglényegesebb (ha terjedelembre nem is a legnagyobb) része az I. korszakra esik, elválaszthatatlan és kitörölhetetlen részei, sőt alkotói a Nyugatnak, úgyis mint mozgalomnak. Ezzel szemben ha az I. korszakban tárgyaljuk ezeket az írókat, akkor a II. korszak fontosabb elvi kérdéseinek ismerete nélkül érthetatlenné válik pályájuk II. szakasza.

2. Az élő írók (pl. Déry Tibor, Illyés Gyula) a II. vagy III. korszakban tárgyal-tassanak-e?

A résztvevők ebben a kérdésben nem tudtak dönteni, abban állapodtak meg, hogy a fent említett íróknál esetenként és személyenként döntenek el, melyik író, melyik korszakban kerül tárgyalásra.

3. Az irodalomtudomány és az irodalom-kritika a korszakon belül kerüljön megtárgyalásra vagy függetlenül, korszakoktól függetlenül egységesen, vagy pedig a következő megosztásban: 1899—1945-ig és 1945-től napjainkig?

A kritika és irodalomtudomány eddig méltatlanul elhanyagolt nagyon lényeges része az irodalomtörténetnek. A korszakbeosztáshoz való ragaszkodás mellett az szól, hogy ez is hozzásegít ahhoz, hogy alaposabban megismerjük a kor szellemi arculatát. A második elgondolás pedig azt támogatja, hogy a kritika fejlődésvonala a kritikán és az irodalomtudományon belüli áramlatok harca könnyebben és egységesebben kimutatható.

Vitakérdés volt még a következő: van-e szükség a fent jelzett korszakokon kívül alkorszakok közbeiktatására?

Az esetleges alkorszakok a következők lennének: 1905—1912-ig; 1912—1919-ig; 1919—1930-ig; 1930—1945; 1945—1948-ig 1948-tól máig. A résztvevők többsége tagadó választ adott erre a javaslatra. A javaslatot indokoltta tette az, hogy ezek a dátumok történelmünk nem lényegtelen időpontjai, de ellene szól az, hogy a túlságos eldarabolás nehézkessé tenné az anyagban való eligazodást.

(Összeállította: *Bessenyei György*)

V.

A Magyar Tudományos Akadémia Magyar Irodalomtörténeti Főbizottsága 1954. májusában megvitatta az egyes munkaközösségeknek a periodizációs vitákról szóló jelentését. A Főbizottság igyekezett egyes vitás kérdéseket tisztázni s arra az álláspontra helyezkedett, hogy a főkorszakok kezdetei lehetőleg egybeessenek a magyar nép történetének legjelentősebb mozgalmával, forradalmával. A Főbizottság tagjai elfogadták azt a nézetet, hogy az irodalmi korszakok kezdetétől ne a forradalmak, szabadságharcok bukása, hanem azok megindulása jelöltessék meg. Ennek alapján a Főbizottság helyenként más álláspontot foglalt el, mint a munkaközösségek. A munkaközösségek jelenlévő vezetői elfogadták ezeket a változtatásokat. A Főbizottság feladata volt az is, hogy a négy munkaközösség javaslatait rendszerezze, mivel a munkaközösségek nem tettek mindig világos megkülönböztetést a főkorszakok és alkorszakok között.

Mindezek után még mindig több eldöntetlen kérdés maradt. Legtöbbjük kisebb jelentőségű és a tankönyv tematikájának vitája során könnyen megoldható. Egyetlen olyan probléma maradt, amely külön részletes vizsgálatot igényel: a XVIII. századvégi főkorszakhatár. A régi magyar irodalom képviselői az 1790-es, a felvilágosodás korának kutatói viszont az 1772-es korszakhatár mellett foglaltak állást. A Főbizottság határozata szerint ezt a kérdést külön vitán kell tisztázni.

Az alábbiakban rögzítjük azt az álláspontot, amely a Főbizottság ülésén kialakult, feltüntetve a vitásnak ítélt mozzanatokot. Az egyes korszakoknál használt elnevezések kérdésével a Főbizottság nem foglalkozott, ezért az alábbi címek kizárólag tájékoztató jellegűek.

I. *Ősköltészet* (Az ősközösség korától 1001-ig.)

II. *Egyházi és lovagi irodalom, az antifeudális irodalom kezdete* (1001—1416-ig.)

Alkorszakok : 1001—1061
1061—1116
1116—1228
1228—1279
1279—1350
1350—1382
1382—1416

(Megjegyzendő: a Főbizottság szükségesnek tartja az alkorszakok csökkentését, nagyobb egységek kialakítását.)

III. *A huszitizmus és a renaissance első szakasza* (1416—1530.)

Alkorszakok : 1416—1445
1445—1490
1490—1530

(Megjegyzendő: az 1530-as évszám még nem végleges, lehet 1533 vagy 1535 is, de semmi esetre sem 1526.)

IV. *A reformáció és a renaissance második szakasza* (1530—1604.)

Alkorszakok : 1530—1570
1570—1604

(Megjegyzendő: az 1570-es és az 1604-es években még nincs végleges megállapodás, kisebb eltolódás lehetséges.)

V. *A Habsburg-ellenes függetlenségi mozgalmak irodalma* (1604—1703.)

Alkorszakok : 1604—1640
1640—1703

VI. *A Rákóczi szabadságharc és a Habsburg gyarmatosítás korának irodalma* (1703—1790.)

Alkorszakok : 1703—1711
1711—1760
1760—1790

(Megjegyzendő: Az 1760-as alkorszak- és 1790-es főkorszakhatár még nem végleges. Számosan az 1772-es főkorszakhatár megtartását kívánják.)

VII. *A felvilágosodás és a reformkor irodalma.* (1772—1848.)

Alkorszakok : 1772—1795
1795—1823
1823—1848

(Megjegyzendő: Az 1795-ös alkorszakhatár szükségessége vitatható.)

VIII. A kapitalizmus korának irodalma (1848—1905.)

Alkorszakok : 1848—1849
1849—1880
1880—1905

IX. A munkásmozgalom forradalmi fellendülése korának irodalma (1905—1919.)

X. A proletárdiktatúra és az ellenforradalmi restauráció korának irodalma
(1919—1945.)

XI. A felszabadulás utáni irodalom (1945-től napjainkig.)

(Összeállította : Szauder József.)

GYÖRY JÁNOS

KARDOS LÁSZLÓ VÁLOGATOTT MŰFORDÍTÁSAI RÓL*

Különbséget szoktunk tenni színész és színész között s úgy mondjuk, hogy az egyik önmagát játssza minden szerepében, míg a másik a szerep közvetítője, szolgája. Hasonló ellentét jellemzi a műfordító két típusát is : költő az egyik, interpretátor a másik. Önnön lírája színeire fokozza fel vagy le a verset az előbbi, amidőn kénye-kedve szerint válogat az idegen anyagban, közvetít az utóbbi, amidőn alázattal rendeli alá magát a tolmácsolt műnek. A két típus persze keveredhet ugyanabban a költőben. A Baudelaire-fordító Babits csak a maga érzelm- és formavilágát ápolta az idegen műben, míg a Dante-fordító Babits csak a művet tolmácsolta, azt a művet, amelyben tudósként mélyedt el.

A másban is csak önmagát imádó polgári típus helyébe szocialista kultúránk a tolmácsfordító művészt iktatja, aki ilyen módon a fordítást nem öncélként úzi, hanem népek tolmácsává válik, közösségekért él, testvér-népekért munkálkodik.

A nagy szerepek így rendeli alá magát Kardos László, amidőn gazdag műfordítói gyakorlatában a feladathoz igazodik, művészi rátermettségével, művelt izlésével legjobb hagyományaink folytatójaként és oly sokoldalúsággal, melyhez foghatót polgári korszakunk fordítás-irodalma alig ismer. Sokoldalúságát nemcsak a nagy terület, népek és nyelvek sokfélesége mutatja, hanem az a hatalmas időbeli távlat, melyet több évtizedes műfordítói pályája befutott. Terjedelmes kötete Sophokleستől Tyihonovig válogat s azon túl is, a legfiatalabb grúz, bolgár, szlovák, albán és lengyel líra legszebb darabjaiból.

Szép és színes kötetével kapcsolatban, melynek nem egy verse máris a tömegek szívéhez nőtt, egyetlen elvi természetű kérdést szeretnék megvizsgálni, amely úgy érzem, fontosabb most, mint a részletekbe menő elemzés. De nem is volna itt hely a gazdag anyag beható taglalására. Pedig egy sereg izgató filológiai kérdés merül fel több fordítása kapcsán, olyan is, amilyennel szakirodalmunk még egyáltalán nem foglalkozott. Így többek közt a művészi próza kérdése, azé a metrikailag és ritmikailag tagolt prózáé, melynek bemutatására Kardos egy remekül lefordított Livius-részletet közöl. A francia próza még az élőbeszédben is művésziileg megformált próza, a verstől legfeljebb rímtelenségében különbözik. Nem véletlen, hogy a franciák foglalkoznak legtöbbit ezzel az írónk számára feltétlenül hasznosítandó jelenséggel, amelynek magyar ága még feldolgozásra vár. Kardos László kötetének művészi és elvi értékét bizonyítja, hogy nem egy ehhez hasonló és az irodalom egészét érintő gondolatsort indít meg. Ezúttal csak a legfontosabbal kívánunk foglalkozni.

A fentebb vázolt nézetet a polgári és a szocialista fordítóról nagyjából Kardos László is magáévá teszi a kötethez írt utószavában. Sőt, világosan kimondja : a műfordítás lényegét abban pillantja meg, hogy az »valamely népről hírt hoz egy másik népnek«. Egyéb céljai a műfordításnak szerinte csak ezen főrendeltetése mellett lehetségesek. »Az irodalmak történetében ismerünk műfordításokat, amelyek arról nevezetesen, hogy segítettek fejlődésében egy-egy pangó vagy nehezen induló irodalmat. A műfordítás néha műfaji és formai tanulságokkal, újszerű témákkal gazdagítja a befogadó irodalmat, néha a nehézkes, merev nyelvet készleti frissítő tornára, finom hajlékonyságra. Olykor termékeny eszmék sarjadását segíti, olykor csak az idegenre kíváncsi sznobok dekadens szomjúságát elégíti ki. Van úgy, hogy a fordítás mindössze a fordító életveg, öncélú játéka«. (402. l.)

Nos, a fordítási irodalom múltbeli szerepének éppen legfontosabbikáról feledkezik meg Kardos László s vajon nem éppen a leghaladóbb európai hagyományról? A mű (akár

* Szépirodalmi Könyvkiadó Budapest, 1954.